

**Ж.Б. Манапбаева<sup>1\*</sup>, Е.М. Солтанаева<sup>2</sup>, Ж.А. Сарсенбай<sup>3</sup>**

<sup>1,2,3</sup>Әл-Фараби атындағы қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

e-mail: <sup>1</sup>zhuldyzmanapbaeva5555@gmail.com, <sup>2</sup>gulkataim@gmail.com,

<sup>3</sup>janat.sarsenbay@yandex.kz

ORCID : <sup>1</sup>0009-0008-1655-3810, <sup>2</sup>0000-0001-8273-3571, <sup>3</sup>0000-0002-4778-0310

## ҚАЛАМГЕР Е.РАУШАНОВТЫҢ «ҚҰСТАР – БІЗДІҢ ДОСЫМЫЗ» ТАНЫМДЫҚ ЕҢБЕГІНІҢ АКСИОЛОГИЯЛЫҚ МАҢЫЗЫ ЖӘНЕ ТАБИҒАТ ӘЛЕМІНІҢ ПОЭТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

**Аңдатпа.** Мақалада белгілі ақын, Қазақстан Республикасы Мемлекеттік сыйлығының лауреаты Есенғали Раушановтың «Құстар – біздің досымыз» атты ғылыми-танымдық еңбегі әдеби-танымдық және аксиологиялық тұрғыдан кешенді түрде талданады. Зерттеудің негізгі мақсаты – аталған туындының поэтикалық ерекшеліктерін, оның ұлттық дүниетанымдағы маңызын және қазақ әдебиетіндегі экологиялық дискурстағы орнын айқындау болып табылады. Зерттеу барысында мәтіндік талдау, герменевтикалық интерпретация, аксиологиялық және салыстырмалы-сипаттамалық әдістер кеңінен қолданылды. Автор шығармасында құстар бейнесін жалаң орнитологиялық объект ретінде ғана емес, ұлттық мәдениет пен рухани құндылықтардың символдық көрінісі ретінде қарастырған. Еңбекте ғылыми деректер мен фольклорлық мотивтер, антикалық мифология мен қазіргі экологиялық сана өзара үйлесімді сабақтастық тапқан. Зерттеу барысында қазақ дүниетанымындағы «кие», «обал» және «сауап» ұғымдарының экологиялық этика негізі ретіндегі рөлі ашылып, құстардың азаттық пен еркіндік символындағы маңызы авторлық пайымдармен негізделді. Сондай-ақ мақалада отандық және шетелдік ғалымдардың теориялық тұжырымдарына сүйене отырып, қаламгердің шығармашылық болмысы заманауи әдебиеттану тұрғысынан сараланды. Нәтижесінде туындының танымдық және эстетикалық әлеуеті жоғары екені дәлелденіп, оның жоғары оқу орындарында экология мен әдебиеттану пәндері бойынша қосымша дереккөз ретіндегі практикалық маңызы айқындалды. Бұл зерттеу қаламгердің табиғат философиясын жаңаша пайымдауға және ұлттық құндылықтар жүйесін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

**Кілт сөздер:** Есенғали Раушанов, қазақ әдебиеті, табиғат поэтикасы, құстар символикасы, экологиялық сана, аксиологиялық талдау, танымдық әдебиет.

**Zh.B. Manapbayeva<sup>1\*</sup>, Y.M. Soltanayeva<sup>2</sup>, Zh.A. Sarsenbai<sup>3</sup>**

<sup>1,2,3</sup>Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

e-mail: <sup>1</sup>zhuldyzmanapbaeva5555@gmail.com, <sup>2</sup>gulkataim@gmail.com,

<sup>3</sup>janat.sarsenbay@yandex.kz

ORCID : <sup>1</sup>0009-0008-1655-3810, <sup>2</sup>0000-0001-8273-3571, <sup>3</sup>0000-0002-4778-0310

## AXIOLOGICAL SIGNIFICANCE OF THE COGNITIVE WORK OF THE WRITER E. RAUSHANOV «THE BIRDS ARE OUR FRIENDS» AND POETIC ASPECTS OF THE NATURAL WORLD

**Abstract.** The article comprehensively analyzes the scientific and cognitive work of the famous poet, laureate of the State Prize of the Republic of Kazakhstan Yesengali Raushanov «The birds are our friends»

\* **Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:**

Ж.Б. Манапбаева, Е.М. Солтанаева, Ж.А. Сарсенбай. Қаламгер Е.Раушановтың «Құстар – біздің досымыз» танымдық еңбегінің аксиологиялық маңызы және табиғат әлемінің поэтикалық аспектілері // "Керуен". - 2026. №1, (90-том). - Б. 129-140. <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2026.1-09>

« from a literary, cognitive and axiological point of view. The main purpose of the study is to determine the poetic features of this work, its significance in the national worldview and place in environmental discourse in Kazakh literature. Textual analysis, hermeneutic interpretation, axiological and comparative descriptive methods were widely used during the study. In the work, the author considers the image of birds not only as an ornithological object, but also as a symbolic embodiment of national culture and spiritual values. In the work found a interconnected continuity of scientific data and folklore motifs, ancient mythology and modern ecological consciousness. In the course of the study, the role of the concepts of «kie,» «obal» and «sauap» in the Kazakh worldview as the basis of environmental ethics was revealed, and the meaning of birds in the symbol of freedom and freedom was justified by author's considerations. Also in the article, relying on the theoretical concepts of domestic and foreign scientists, the creative essence of the writer was analyzed from the point of view of modern literary criticism. As a result, the high cognitive and aesthetic potential of the work was proved, its practical significance was determined as an additional source in the subjects of ecology and literary criticism in higher educational institutions. This study allows us to take a fresh look at the philosophy of nature and better understand the system of national values.

**Key words:** Esengali Raushanov, Kazakh literature, poetry of nature, symbolism of birds, ecological consciousness, axiological analysis, cognitive literature.

**Ж.Б. Манапбаева<sup>1\*</sup>, Е.М. Солтанаева<sup>2</sup>, Ж.А. Сарсенбай<sup>3</sup>**

<sup>1,2,3</sup>Қазақхский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Қазақстан

e-mail: <sup>1</sup>zhuldyznanapbaeva5555@gmail.com, <sup>2</sup>gulkatam@gmail.com

<sup>3</sup>janat.sarsenbay@yandex.kz

ORCID: <sup>1</sup>0009-0008-1655-3810, <sup>2</sup>0000-0001-8273-3571, <sup>3</sup>0000-0002-4778-0310

## АКСИОЛОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ТРУДА ПИСАТЕЛЯ Е.РАУШАНОВА «ПТИЦЫ – НАШИ ДРУЗЬЯ» И ПОЭТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ МИРА ПРИРОДЫ

**Аннотация.** В статье комплексно анализируется научно-познавательный труд известного поэта, лауреата Государственной премии Республики Казахстан Есенгали Раушанова «Птицы - наши друзья» с литературно-познавательной и аксиологической точки зрения. Основной целью исследования является определение поэтических особенностей данного произведения, его значения в национальном мировоззрении и места в экологической дискурсе в казахской литературе. В ходе исследования широко применялись текстовый анализ, герменевтическая интерпретация, аксиологические и сравнительно-описательные методы. В произведении автор рассматривает образ птиц не только как орнитологический объект, но и как символическое воплощение национальной культуры и духовных ценностей. В работе нашли взаимосвязанную преемственность научные данные и фольклорные мотивы, античная мифология и современное экологическое сознание. В ходе исследования была выявлена роль понятий «кие», «обал» и «сауап» в казахском мировоззрении как основы экологической этики, а также обосновано авторскими соображениями значение птиц в символе свободы и свободы. Также в статье, опираясь на теоретические концепции отечественных и зарубежных ученых, была проанализирована творческая сущность писателя с точки зрения современной литературоведения. В результате был доказан высокий познавательный и эстетический потенциал произведения, определено его практическое значение как дополнительного источника по предметам экологии и литературоведения в высших учебных заведениях. Это исследование позволяет перу по-новому взглянуть на философию природы и глубже понять систему национальных ценностей.

**Ключевые слова:** Есенгали Раушанов, казахская литература, поэзия природы, символика птиц, экологическое сознание, аксиологический анализ, познавательная литература.

### 1. Кіріспе

Қазіргі гуманитарлық ғылым кеңістігінде адам мен табиғат арасындағы байланысты пәнаралық тұрғыдан зерделеу маңызды ғылыми бағыттардың бірі

болып отыр. Ағылшын әдебиеттанушысы, экосын (экокритика) саласының зерттеушісі Г.Гаррардтың экологиялық сын (ecocriticism) тұжырымдамасы бойынша, әдеби мәтін табиғатты бейнелеудің ғана емес, оқырманның экологиялық санасын қалыптастырудың да тиімді құралы саналады (Garrard, 2004). Америкалық зерттеуші М.Рокичтің аксиологиялық теориясына сәйкес, мәтіндегі құндылықтар жүйесі оқырманның дүниетанымдық бағдарын белгілейді (Rokeach, 1973). Осы теориялық негіздер аясында қаламгер Е.Раушановтың «Құстар – біздің досымыз» атты ғылыми-танымдық еңбегі зерттеу нысанына алынды (Раушанов, 2024). Аталған еңбектің аксиологиялық мәнін, поэтикалық ерекшелігін және қазақ әдебиетіндегі экологиялық дискурстағы орнын айқындауды мақсат етіп белгіледік.

Отыз жеті тараудан тұратын еңбектің негізгі ерекшелігі – әр тарауда орнитологиялық ғылыми деректер мен ұлттық мәдени-рухани символиканың бір мәтінде берілуінде деп білеміз.

Е.Раушановтың шығармашылығы аз зерттелмеген тақырыптардың бірі. Ж.Әскербекқызы (Әскербекқызы, 2008: 185–186) ақынның лирикасындағы табиғат пен адам бірлігін монографиялық деңгейде талдаған. Е.Хуатбекұлы және т.б. (Хуатбекұлы, 2023: 224) ақын шығармаларының көркемдік деңгейін, поэтикалық әлеуетін сараптаған. Сонымен қатар, қазақ поэзиясындағы орнитологиялық образдардың генезисі мен мифологиялық астарын зерделеген Ж.Ж.Жарылғапов пен Г.А.Бахбергенова Е.Раушанов шығармаларындағы құстар бейнесінің символдық және философиялық ерекшеліктеріне тоқталады (Жарылғапов, Бахбергенова, 2025: 125). Ж.Әскербекқызы, Г.Орда, Ж.Оспан, Ә.Әліп, А.Әбдірасылова, Е.Хуатбекұлы және т.б. зерттеушілері ақын шығармашылығына қатысты жекелеген зерттеу еңбектер мен мақалалар жариялаған. Алайда аталған еңбектер Е.Раушановтың поэзиялық мұрасын зерттеу нысаны ретінде алған. «Құстар – біздің досымыз» ғылыми-танымдық еңбегі зерттеушілердің мақалаларында тек эпизодтық деңгейде аталып өтілген, арнайы зерттеу нысанына алынбаған. Сол себепті қаламгердің аталмыш туындысын арнайы нысан етіп алып зерттеуіміз бұл мақаланың ғылыми жаңалығын көрсетеді.

Қаламгердің ақындық болмысы, поэзиялық туындылары ұлттық әдебиеттану аясында түрлі бағытта зерттеу нысанына айналғанын білеміз. Е.Раушанов ақын ғана емес, жазушы, драматург, аудармашы, публицист ретінде де белгілі тұлға. Бұл тұжырымымыз дәйекті болуы үшін публицист, жазушы Ж.Оспанның: «...Е.Раушанов әдебиеттің басқа жанрларында еркін қалам тербеді. «Нұрдан жаралған» романынан бастап, «Көктем еді...», «Айғырға ода» хикаяттарын, көркем, деректі әңгімелерін еске түсірейік. Драма саласында «Нұх пайғамбардың кемесі», «Каппадокия ертегісі», «О, tempo! О, mores! Немесе Цицеронның айыбы», «Құнанбай мен Абай» драмаларын жазды. Олардың бірқатары еліміздің театрларында сәгімен сахналанды. ...Аударма саласына барып, Джузеппе Вердидің «Аида», Уильям Шекспирдің «Гамлет» драмаларына еркін аударма жасады. Таңсық тақырып: «Құстар – біздің досымыз», «Жыл он екі ай» сериясымен жазған танымдық мақалалары қандай?!» (Оспан, 2023), – деген ғылыми мәні бар тұжырымын тілге тиек еткенді жөн санап отырмыз. Аудармашы ретіндегі қарымын көрсететін: «Сонымен қатар өзбек халқының халық ақыны Хамза Ниязидің шығармаларын қазақ тіліне тәржімалап, «Күрес жыры» деген

атаумен кітап етіп бастырып шығарады. Ортағасырлық тарихи еңбек саналатын «Әмір Темір жарғылары» туындысын қазақ тіліне аударған» (Әліп, 2017), – деген пікірдің де маңызды екенін атап өткеніміз жөн.

Ақынның қаламгерлік қарымын, шығармашылық болмысын айшықтайтын еңбектерімен оқырман қауым жақсы таныс деп білеміз. Атап айтқанда, «Бастау» (1980), «Келінтөбе» (1984), «Шолпан жұлдыз туғанша» (1988), «Ғайша бибі» (1991) осы кітабы үшін Халықаралық «Алаш» әдеби сыйлығын иеленген, «Қара бауыр қасқалдақ» (1995), «Періштелер мен құстар» (2006), «Бозаңға біткен боз жусан» (2006), «Құстар – біздің досымыз» (2007; 2024) атты поэзиялық және ғылыми танымдық кітаптардың авторы.

Е.Раушановтың ақындық әлеуеті, шығармаларының поэтикалық, эстетикалық табиғаты жайында белгілі ақын, әдебиеттанушы-ғалым Ж.Әскербекқызы: «Ұлттық поэзияның биік поэтикалық, эстетикалық деңгейі, сөз бен сурет үйлесімі, қаламгерлік ізденістер нәтижесіндегі тың бейнелер мен көркем суреттеулер, терең толғаныстар мен нәзік сыршылдыққа толы лирикалық әуен – Есенғали Раушанов сияқты үлкен талант иесінің еншісінде екені даусыз. Өлең сөздің шынайы құдірет екенін танытып, шеберліктің шырқау биігіне жеткен хас үлгісін көрсеткен Есенғали ақындығы – ұлттық поэзиямыздың тамаша жетістігі (Әскербекқызы, 2008: 186), – деп ғылыми мәні жоғары тұжырымын білдіреді. Қаламгер Е.Раушанов шығармашылығындағы ұлттық дүниетаным, болмыс, рух, құндылық жүйесіне құрылғанын аңғарамыз. Зерттеуші Е.Хуатбекұлы өз шығармашылығының ұлттық табиғаты туралы: «Есенғали Раушанов Шығыс пен Батыстың ежелден келе жатқан көне сарындарын жетік меңгеріп, ғасыр қойнауындағы поэзияның тылсым сырларын ұлттық сүзгіден өткізіп, келісті, кестелі жырларымен өзінен кейінгі буынға ұстаз бола білді» (Хуатбекұлы және т.б., 2023: 224), – деп рухани нәр алған арналарын атап өтіп, олардың ілкі бастауында ұлттық руханияттың тұрғанын зерделейді.

Е.Раушановтың «Құстар – біздің досымыз» еңбегінде құс бейнесі орнитологиялық сипаттаумен шектелмейді. Ол қазақ халқының дәстүрлі дүниетанымындағы кие, сакралдық және рухани еркіндік ұғымдарының поэтикалық көрінісіне айналады. Бұл тұжырымымызға ғалым Ж.Әскербекқызының: «Табиғат пен адам бірлігі – көне мифологиялық ойлау дәуірінің көрінісі ғана емес, табиғат – адами ізгілік қасиеттерге қуат беруші рухтың қайнар көзі» (Әскербекқызы, 2008: 173), – деген пікірі теориялық тұрғыдан негіз болады. Осы тұрғыдан алғанда, еңбектегі құс елері фольклорлық мотивтер мен қазіргі экологиялық дискурстың сабақтастығын көрсетіп, оқырманның табиғатқа деген құндылықтық қарым-қатынасын қалыптастырудың тиімді құралы ретінде қызмет атқарады.

## **2. Зерттеу әдістері мен материалдары**

### **2.1 Зерттеу әдістері**

Мақаланы жазу барысында Е.Раушановтың «Құстар – біздің досымыз» еңбегінің мәні мен негізгі идеясын айқындауда мәтіндік талдау және сипаттау әдістері қолданылды. Автор туындысындағы ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар жүйесін анықтау мақсатында аксиологиялық талдау әдісі, орнитологиялық деректер мен мәдени-рухани символиканың мәтіндік мағынасын ашу үшін герменевтикалық

интерпретациялық тәсілдер, еңбектің поэтикалық және танымдық ерекшелігін сараптау барысында сипаттамалық талдау әдістері пайдаланылды. Зерттеудің теориялық-әдіснамалық негізін аксиологиялық мәтін талдауы (Rokeach, 1973), (Әскербекқызы, 2008) мен экологиялық сын теориясы (Garrard, 2004) тұжырымдары құрайды.

Автор шығармасындағы орнитологиялық мәліметтердің көркем баяндаумен байланысын анықтау үшін функционалдық және әлеуметтік-мәдени талдау тәсілдерін басшылыққа алдық. Сонымен қатар ақынның табиғат тақырыбында жазылған өлеңдерімен салыстырыла қарастырылды. Еңбектің тәрбиелік, құндылықтық мәнін айқындауда дидактикалық және аксиологиялық ұстанымдар, ал мәтінді түсіндіруде герменевтикалық және интерпретациялық тәсілдер ескерілді. Зерттеу нәтижелерін жүйелеу барысында талдау, жалпылау және қорытындылау әдістері пайдаланылды.

## 2.2 Материалға сипаттама

Қаламгер Е.Раушановтың «Құстар – біздің досымыз» атты еңбегі соңғы жылдары қазақәдебиеттануында түрлі бағытта зерттелгенімен, аталмыш туындының поэтикалық және аксиологиялық аспектілері әлі де жеткілікті деңгейде қарастырылмаған. Осыған байланысты зерттеудің негізгі материалы ретінде автордың бұл туындысы, сондай-ақ отандық зерттеушілер Ж.Әскербекқызы, Г.Орда, С.Нұржан, Ж.Оспан, Ә.Әліп, А.Әбдірасылова, Е.Хуатбекұлы және шетелдік ғалымдар Г.Гаррард, М.Рокичтің еңбектері мен мақалалары, теориялық тұжырымдары негізге алынды.

## 3. Талқылануы

Е.Раушанов құстар тақырыбына қалам тартуының себебін былайша түсіндіреді: «Құстар тақырыбына не үшін келдім? Құстарды жақсы көретінімнің себебі – Алла әлімсақтан екі тіршілік иесін азат қылып жаратқан. Олар – құстар мен адамдар. Соның ішінде ең еркіні – құстар. Мендегі құстарға деген сезім еркіндікті, тәуелді болмауды ойлағаннан туса керек. Құстар азаттық үшін жаралған. Адам да сол тектес... Ал құстардың ғажаптығы, біз ұнатып тұратын тұсы – олардың азаттығында жатса керек» (Раушанов, 2015), – деп адам мен ұлт болмысындағы еркіндік, тәуелсіздік құндылығын азаматтық ұстанымы ретінде атап өтеді. Қаламгердің «Құстар – біздің досымыз» атты еңбегі бір күннің нәтижесі емес: ұзақ жылдар бойы мерзімді басылым беттерінде жарияланған құстар туралы ғылыми-танымдық сериялық мақалалары кейіннен жинақталып, кітап күйінде оқырман қолына тиді. Автор өз еңбегінде құстарды тұтас табиғаттың ажырамас бір бөлшегі ретінде қарастырады. Автордың туындысы ұлттық дүниетанымды арқау еткен тәрбие құралы. Онда қоршаған орта, табиғат, құстар әлеміне деген қамқорлық пен құрмет заманауи мазмұнмен байытылған. Аталмыш туынды өзбек, қырғыз тілдеріне аударылып, туысқан халықтар арасында да танылды. Жаратылыстану, орнитология, экология бағытындағы оқу материалы ретінде қолданылатын бұл еңбек оқушының ғылыми танымын кеңейтіп, табиғатқа деген құндылық көзқарасын қалыптастырады. Осы тұрғыдан алғанда, Е.Раушановтың «Құстар – біздің досымыз» еңбегі ұлттық әдебиеттің, экологиялық сана, мәдениеттің, құндылықтық дүниетанымның дамуына үлес қосатын рухани қазына деп бағалаймыз.

Автордың еңбегі отыз жеті тараудан тұрады. Еңбектің отыз тарауы белгілі бір құстарға (тек белгілі бір құстар ғана емес, өзге де құстармен сабақтастырып,

байланыстырып сипаттайды) арналса, жеті тарауы «Зейнептің ертегісі», «Ауғанның ала қанат қу торғайы», «Birdland немесе Англия құстары», «Түркия құстары», «Бақытты өмір», «Левитан неге құстардың суретін салмаған?», «Құстар қайтып барады...» деген тарауларға бөлінген. Соңғы аталған жеті тарауларға фольклорлық, аңыз-эпсаналық, мифтік сюжеттерді арқау етеді. Жалпы бұл туынды тақырыптардағы құстардан бөлек, жүзден астам қанаттылардың атауы салыстырмалы түрде аталады. Туындыдағы құс атаулары, түрлері, қасиеттері тек зоологиялық, биологиялық, орнитологиялық бағыттағы баяндаудан ғана тұрмайды. Ұлттық фольклор, мифтік образдар, әлемдік аңыздық желілермен ұштастыра отырып, түрлі халықтардың рухани мұрасындағы көркемдік мәнін айшықты түрде ашып көрсетеді. Мысалы, қарлығашты «қадым заманнан-ақ адамзаттың аңызына айналған санаулы құстардың бірі» ретінде сипаттап, оның Нұх пайғамбар кемесімен байланысты халықтық әрі әлемдік діни аңыз-эпсанаға қатысы баяндалады (Раушанов, 2024: 37). Еңбектегі әрбір құсты жеке-жеке орнитологиялық, биологиялық, әдеби және тарихи тұрғыдан зерделеуге мақала көлемі көтермейтіні белгілі. Сондықтан біз туындының аксиологиялық мәнін, поэтикалық табиғатын зерделеуді мақсат еткенімізді жоғарыда атап өткенбіз.

Кітаптың «Қарлығаш» атты тарауында автор орнитологтар мен гидрометеорологтардың деректеріне сүйене отырып, Шақпақ асуындағы құс бақылау бекетінде 1974 жылы 6 мамырда 12 832 құс, ал 1977 жылы 14 428 құстарға сақина салынып, есепке алынғаны туралы нақты мәлімет келтіреді (Раушанов, 2024: 32). Бұл деректер қарлығаштың биологиялық маңызын ғылыми, деректік тұрғыдан негіздеп қана қоймай, оның ұлттық дүниетанымда алатын орнын көрсетеді. Еңбектегі мұндай екі деңгейлі яғни ғылыми және мәдени баяндау тәсілі оқырманда табиғат туралы нақты білімді берумен қатар, ұлттық дүниетанымдық құндылықтармен де байланыстыратынын аңғарамыз. Мысалы, «Қарлығаш – қазақ үшін қай кезде де сүйкімді құс. Тіпті бір кейіпкерін қырық құбылтып... көрсететін ауыз әдебиетінің осы титімдей құсқа деген ықылас-ізеті бір қалыпты» (Раушанов, 2024: 33), – деп аталған құстың қазақ дүниетанымында алатын өзіндік орнын атап өтеді. Еңбектің аксиологиялық маңызы ғылыми деректермен ғана шектелмейді. Оның ұлттың рухани-мәдени жадында, әдебиетінде, өнерінде де құндылықтық тұрғыдан көрініс табатыны сараланады. Мәселен, «Бозторғай» тарауында автор М. Өтемісұлының:

Аспанда ұшқан бозторғай,

Бозаңда болар ұясы,

Бозаңның түбін су алса,

Қайғыда болар анасы... (Раушанов, 2024: 271), – жырынан үзінді келтіре отырып, бозторғайдың қазақ халқының жан дүниесімен, дала болмысымен тікелей байланысын поэтикалық тұрғыдан зерделейді. Осы арқылы орнитологиялық мәлімет пен ұлттық дүниетанымды шығармасының арқауы етіп, поэтикалық, аксиологиялық тұтастыққа қол жеткізеді. Ж.Әскербекқызы (Әскербекқызы, 2008: 172) тұжырымдағандай, табиғат Е.Раушанов шығармашылығында адами ізгілік қасиеттерге рухани қуат беруші қайнар көз ретінде көрінеді. Бұл ұстаным «Құстар – біздің досымыз» еңбегінде айқын көрініс табады.

Қаламгер Е.Раушанов шығармашылығының негізгі ерекшелігі – фольклорлық, мифтік, археомодерндік мотивтерді постмодерн, метамодерндік бағытпен табиғи

тұтастықта сабақтастыра алуында. Бұл жайында Ж.Әскербекқызының: «... Психологиялық иірімі терең... қазіргі модерндік әдебиетке тән... сипат дарытылып, типтік қалыпта көрсетілген. Сана ағымы арқылы бейнеленген ішкі әлем қалпы реалистік баяндаудан гөрі субъектінің қабылдауы бағытында ашылған. Модерндік, постмодерндік ағым белгілеріне жақын келеді...» (Әскербекқызы, 2008: 173), – деп пікір білдіруі жоғарыдағы тұжырымымызға дәлел деп білеміз.

Е.Раушанов өзінің «Құстар – біздің досымыз» еңбегінде фольклор мен мифология қазынасын, жыраулық поэзия дәстүрін шығармаға табиғи түрде сабақтастыра отырып, мәтінге мазмұндық реңк үстейді. Мысалы, туындының «Аққу» атты тарауында:

Қарашада қар жауар қат-қат болып,  
Табан асты қара жол батпақ болып.  
Отыр ма екен, қалқатай жатыр ма екен,

Айдындағы аққудан аппақ болып... (Раушанов, 2024: 5), – деген халық жырының жолдарын келтіреді. Бұл үзінді аққу бейнесінің халықтық танымдағы орнын айқындау мақсатында пайдаланылған. Батыс классикасымен интертекстуалдық байланыс та орната біледі. Мәселен, Эсхилдің «Агамемнон», Платонның «Федон», Шекспирдің «Венеция көпесі» туындыларындағы аққу мотиві жалпыадамзаттық символдық аспектіде зерделенеді (Раушанов, 2024: 6). Шығарманың мифологиялық қабатын қарастырғанда, Зевс, Афродита, Орфей бейнелері арқылы антикалық дәстүрмен сабақтастық орнатылып, Саян-Алтай халықтарының аққуды киелі санаған наным-сенімі де аталған туындыда сөз болады (Раушанов, 2024: 12). Осылайша, поэтикалық баяндаумен қатар орнитологиялық деректер де атап айтқанда, аққудың орта есеппен 30–40 жыл өмір сүруі мәтінге кіріктіріліп, еңбектің танымдық-ғылыми сипатын күшейтеді (Раушанов, 2024: 7).

Е.Раушанов туындыларында табиғат, тағдыр, жады, уақыт ұғымдары абстрактілі емес, экзистенциялық сипатта көрініс тауып, шығармалардың мазмұндық тереңдігін қалыптастырады (Seisenbiyeva et al., 2022: 30). Қаламгер шығармашылығының аксиологиялық бағыты ұлттық бірегейлік, рухани сабақтастық және адам мен табиғат арақатынасы мәселелерін өзегіне алған көркем модельдер арқылы жүзеге асады. Осы тұрғыдан Е.Раушановтың шығармашылығын арнайы зерттеген Ж.Әскербекқызы мынадай тұжырым жасайды: «Табиғат–адам атты күрделі, ой-санаға ие жаратылыстың рухани дүниесін өзіне көшіріп, оның қуанышы мен қайғысын, күйзелісі мен жалғыздығын танытатын көркем бейне дәрежесінде көрінеді. Табиғатты тірі рух түрінде қабылдаған анимистік сенімнің поэтикалық ойлауға негіз болып, әралуан қалыптағы адами көңіл ауанын, сезім халін жеткізуде бейнелеу құралына айналғанына ақын туындылары мысал болады. Ақынның поэтикалық фаунасы мен флорасы аса бай. Есенғали лирикасындағы табиғат пен адам бір-бірімен ажырамас байланыста, өзара үйлесімде әрекет ететін рухани болмыстар» (Әскербекқызы, 2008: 185). Зерттеуші атап өткен адам мен табиғат бірлігі қаламгердің поэтикалық тілінде жеке авторлық дүниетанымды ғана емес, қазақ халқының ұжымдық рухани-мәдени тәжірибесін де бейнелейтін көп қырлы мәтін құрудың негізі саналады. Табиғатпен тығыз байланыста қалыптасқан қазақ халқының дүниетанымы мен рухани-мәдени құндылықтары Е.Раушановтың поэтикалық тілінде көрінісін табады. Атап айтқанда, «Құстар – біздің досымыз» еңбегінде жеке авторлық ұстаным мен ұжымдық халықтық

таным өзара астасып келеді. Автор құстар туралы ғылыми деректерді баяндай отырып, оларды қазақтың дәстүрлі дүниетанымымен, нақты айтқанда, табиғатты тірі рух ретінде қабылдаған анимистік наным-сенімімен ұштастырады (Өскербекқызы, 2008: 185). Осы тұрғыдан қарағанда, шығарманың поэтикалық мәтіні ұлттық және жалпыадамзаттық, дәстүрлі және заманауи деңгейлерді бір уақытта қамтитын көп қабатты құрылымды құрайды. Бұл қасиет, зерттеушілер атап өткендей, Е.Раушанов шығармашылығына тән эстетикалық және философиялық ерекшеліктің негізін білдіреді (Seisenbiyeva et al., 2022: 31).

Е.Раушанов өзінің «Құстар – біздің досымыз» еңбегіне арқау болған құстарды бөліп-жармай, олардың өзіндік ерекшеліктерін, қасиеттерін ғылыми, танымдық, поэтикалық тұрғыдан сипаттайды. Дегенмен қазақ дүниетанымында айрықша орын алатын құстың бірі ретінде: «...Қазаққа, Қазақияда мекендейтін құстардың барлығы жақын, оның ішінде бөгенайы бөлегі бозторғай. Ол – жыл құсы. Сосын халық әуендеріне арқау болған «...қараторғай, ұштың зорға-ай, бейшара шырылдайсың жерге қонбай» дегендегі қараторғай. Осылар қазақтың қоңырлығына, бейбіттігіне бейімдеу» (Раушанов, 2024: 269), – деп бозторғайды даралап атап өтеді.

Автордың құстар туралы тақырыпқа үлкен дайындықпен келгенін аңғарамыз. Өзінің поэзиялық туындыларында құстарды арқау еткенін оның шығармашылығымен таныс оқырман жақсы біледі. Мақаламызға нысан болған танымдық еңбегінің «Бозторғай» атты бөлімінде бұл құс, оның қасиеті, табиғатын ұлттық дүниетаным контексі тұрғысынан сипаттап, қазақ менталитеті, руханияты, әдебиеті, мәдениеті, өнеріндегі көрінісін жүйелі түрде зерделейді. Аталған құсты өз туындыларында да өлеңмен өрнектеп, поэтикалық тұрғыда бейнелейді.

Мәселен,

Тым қымбат бозторғайың бүгін маған,  
«Біз бармыз бөлісетін мұңыңды әман.  
Сары дөң саған бақыт тілейді» – деп,  
Жазған құс тас төбеңде шырылдаған... (Раушанов, 2006: 91)

Немесе:

«Мен болам жарық таңның сәлемі» – деп,  
Сүйінші сұрайтұғын әуелі кеп.  
Көгінде қалсам деп ем сол торғайдай,

Әйтпесе сол торғайдың әуені боп... (Раушанов, 2006: 91), – деген өлең жолдарындағы бозторғай жай тіршілік иесі ғана емес автордың болмысын, жан-дүниесін, психологиялық ахуалын, «менін» танытатын, лирикалық кейіпкермен сырлас, тілектес бүтін бір болмысқа айналады (XXI ғасырдағы қазақ әдебиеті, 2011: 567). Бозторғайдың табиғатын терең түсінген қаламгер оны поэзиялық туыныдысының кейіпкері (лирикалық) ретінде де, ғылыми, танымдық, публицистикалық мақалаларына және «Құстар – біздің досымыз» еңбегінде де арнайы бір тарау ретінде алынып, қаламгер шығармашылығына арқау болады.

**Кесте 1 - Бозторғай бейнесінің әдеби мәтіндердегі көрінісі**

Бозторғай						
«Қозы Көрпеш–Баян сулу» (Шөже ақын жырлаған нұсқасы)	«Қозы Көрпеш–Баян сулу» (Молда Мұқан / Мықан/ Машанұлы)	Махамбет Өтемісұлы «Аспандағы бозторғай...»	Жаяу Мұса Байжанұлы «Бозторғай»	Кенен Әзірбаев «Бозторғай»	Сәбит Дөнентаев «Бозторғай»	Есенбай Дүйсенбейұлы (Бозторғай Балықшин) «Жаз қабағы»
... <i>Бозторғай</i> Қозыкеге ұшып барды, Хабар алып, сөйлесіп қайтып ұшты. Елге жете бергенде <i>бозторғайды</i> , Қырық бір қырғи қуалап, ортаға алды... (Е. Раушанов, 2024:276)	...Қозы мен Баянның суреті Аяғездің тасында тұр, Қабірі екеуінің қасында тұр. Өтірік-рас екенін кім біліпті?! Шырылдап <i>бозторғайы</i> қасында жүр... (Е. Раушанов, 2024:277)	Аспандағы <i>бозторғай</i> , Бозаңда болар ұясы. Бозаңның басын су ала, Қайғыда болар анасы... (Е. Раушанов, 2024:271)	Аспанда шырқар <i>бозторғай</i> , Мұсаның әні осылай. Әлдеқандай болды екен, Біздің ауыл халдары-ай?! (Е. Раушанов, 2024:273)	<i>Бозторғай</i> , шырылдайсың жерге түспей, Мен жүрмін кешке дейін тамақ ішпей. Ат қылып ақ таяқты қолыма ұстап, Сандалдым қой артында ерте-кештей... (Е. Раушанов, 2024:276)	<i>Бозторғай</i> зорлық көріп тұрымтайдан, Таяныш таба алмапты қырдан, ойдан. Болыпты мұңын шақпақ зарын айтап, Қырғиды жолықтырып көрсө қайдан... (Е. Раушанов, 2024:273)	Қолқамда қазір менің қоздап ағын, Бозаңын кешкім кеп тұр боз даланың. <i>Бозторғай</i> жырын жұтып бозала таңда, Боз белде бозінгеннің боздағанын... (Е. Раушанов, 2024:276)

Қаламгердің аталмыш еңбегіндегі «Бозторғай» тарауының поэтикалық табиғатын зерделеу, халық ауыз әдебиеті нұсқаларында, қазақ әдебиеті және оның көрнекті өкілдері туындыларында арқау болған құс – бозторғай туралы шығармаларды автор қалай пайдалана білгенін салыстырмалы түрде сипаттап өттік (Кесте 1).

Автордың «Құстар – біздің досымыз» атты ғылыми-танымдық, әдеби, тарихи, публицистикалық әмбебап бағытта жазылған еңбегі қазақ руханиятына қосылған құндылық. Бұл еңбек ғылыми тұрғыдан сан салалы (әдебиеттану, фольклортану, тіл білімі, тарих, мәдениеттану, экология, аксиология, орнитологиялық, т.б.) бағыттардағы зерттеулерге арнайы нысан болатынын атап өткеніміз жөн.

**4. Зерттеу нәтижесі**

Е.Раушановтың «Құстар – біздің досымыз» еңбегін аксиологиялық, поэтикалық және танымдық тұрғыдан жүргізілген кешенді талдау бірқатар маңызды нәтижелерді анықтауға мүмкіндік берді.

Зерттелген еңбектің басты ерекшелігі орнитологиялық білімнің жалаң ғылыми анықтамамен шектелмей, тарихи, фольклорлық және мәдени деректермен кіріктіріле берілуінде. Бұл тұрғыдан аққу тарауы көрнекі мысал болады: онда аққудың өмір ұзақтығы мен дене бітімі туралы нақты орнитологиялық деректер (Раушанов, 2024: 7) антикалық мифологиядағы Зевс, Афродита, Орфей бейнелерімен байланыстырыла талданады (Раушанов, 2024: 12). Сонымен қатар Саян-Алтай халықтарының аққуды киелі санаған дәстүрлі наным-сенімі де мәтінге тартылып, еңбекке пәнаралық сипат береді (Раушанов, 2024: 12). Осындай көп деңгейлі құрылым арқылы автор оқырманға бір ғана құс туралы биологиялық ақпарат беріп қоймай, сол құстың адамзат мәдениетіндегі орнын да аңғартады. Автордың «...екі тіршілік иесін азат қылып жаратқан. Олар – құстар мен адамдар» (Раушанов, 2015) деген тұжырымы

еңбектің этикалық-тәрбиелік өзегін айқындайды. Құстар материалдық игілік ретінде емес, адаммен тең дәрежелі тіршілік иесі ретінде қарастырылады. Бұл ұстаным мәтін бойында жүйелі түрде дамытылады. Атап айтқанда, автор құстарды тек сипаттап қоймай, олардың тіршілігіне деген адамның моральдық жауапкершілігін де бірнеше тарауда қозғайды. Қазақ дүниетанымындағы «обал», «кие» және «сауап» ұғымдары осы мәселенің этикалық негізі ретінде еңбекке органикалық түрде сіңірілген: құсқа зиян келтіру «обал» моральдық күнә; оны қорғау «сауап» игілікті іс; ал аққу, қарлығаш және бозторғай сияқты құстар халық санасында «киелі» қасиетті тіршілік иесі мәртебесін иеленеді. Автор осы ұғымдарды баяндау барысында оқырманның санасына табиғи түрде дарытады.

Е.Раушановтың аталмыш кітабында халық поэзиясының элементтері ғылыми баяндаумен сабақтастықта беріледі. Атап айтқанда, бозторғай туралы тарауда «...қараторғай, ұштың зорға-ай, бейшара шырылдайсың жерге қонбай...» деген фольклорлық жолдар (Раушанов, 2024: 269) биологиялық сипаттамамен қатар берілген. Сол сияқты аққу жайындағы тарауында да халық өлеңінің үзінділері мәтіннің ғылыми бөліктерімен ұштасып, баяндауға поэтикалық ырғақ дарытады (Раушанов, 2024: 5). Қарлығаш бейнесі де еңбекте ерекше орын алады. Халық арасында «Қарлығаштың ұясын бұзба!» деген тиым бар. Автор осы наным-сенімді қарлығаштың адам тіршілігімен тығыз байланысының дәлелі ретінде қарастырады. Эсхилдің «Агамемнон», Платонның «Федон», Шекспирдің «Венеция көпесі» шығармаларындағы аққу мотивіне жасалған сілтемелер (Раушанов, 2024: 6) еңбектің интертекстуалдық қабатын қалыптастырады. Осы тәсілдер арқылы автор ғылыми мазмұнды оқырманға эстетикалық тұрғыдан қабылдатын өзіндік баяндау үлгісін жүзеге асырады.

Еңбектің орнитологиялық, биологиялық және экологиялық деректері жүйелі түрде ұсынылған. Сібірлік аққудың қоныс аудару жолдары, ұя салу мінез-құлқы, жұп құру ерекшеліктері нақты сандық мәліметтермен расталады (Раушанов, 2024: 7; 9) Бозторғайдың жыл құсы ретіндегі ерекшелігі, қазақ даласымен байланысы да орнитологиялық тұрғыдан негізделеді (Раушанов, 2024: 269). Қарлығаштың тіршілік ерекшеліктері, адам мекенінің маңында ұя салу әдеті де ғылыми деректермен сипатталады. Бұл ғылыми деректердің фольклорлық және мәдени мазмұнмен кезектесе берілуі еңбекті зоологиялық анықтамадан да, таза көркем шығармадан да ерекшелендіретін аралық жанрлық форманы қалыптастырады.

Жүргізілген талдау еңбектің үш өзара байланысты аксиологиялық бағытын анықтауға мүмкіндік берді. Бірінші, адам мен табиғат қарым-қатынасының қазақ дүниетанымындағы «кие», «обал» және «сауап» ұғымдары негізінде этикалық тұрғыдан түсіндірілуі. Аққудың адалдық пен сүйіспеншілік рәмізі болуы, қарлығаштың үй берекесінің символы саналуы, бозторғайдың қазақ жерімен рухани бірлігі – осының бәрі аталған үш ұғымның нақты көрінісі болып табылады. Екінші, экологиялық жауапкершіліктің жеке адамның азаматтық ұстанымы деңгейіне дейін көтерілуі: автор оқырманды қоршаған ортаны қорғауға тікелей үндемей, оны құстардың тіршілік суреттері арқылы табиғи түрде сезіндіреді. Үшінші бағыт, табиғат суреттерінің оқырманда эстетикалық сезімді қалыптастыру құралы ретінде жұмыс істеуі: еңбекке арқау болған аққу, қарлығаш және бозторғай тек ақпарат көзі ғана

емес, эстетикалық тәрбие нысанына да айналады. Осыған орай Ж.Әскербекқызының «...Есенғали лирикасындағы табиғат пен адам бір-бірімен ажырамас байланыста, өзара үйлесімде әрекет ететін рухани болмыстар» (Әскербекқызы, 2008: 185) деген тұжырымы «Құстар – біздің досымыз» туындысына да толықтай қатысты екенін аңғарамыз.

Осылайша, зерттеу нәтижесінде «Құстар – біздің досымыз» еңбегінде танымдық, ғылыми және аксиологиялық мазмұн бірін-бірі толықтыратын біртұтас жүйе құрайтыны дәлелденді. Еңбектің практикалық маңызы да назар аударарлық. Оны жоғары оқу орындарында экология, әдебиеттану және мәдениеттану пәндері бойынша қосымша дереккөз ретінде пайдалануға болады. Сонымен қатар орта және арнаулы орта оқу орындарында, сондай-ақ жалпы оқырман қауымына арналған экологиялық сана мен эстетикалық мәдениетті дамытатын танымдық материал ретінде қолдануға болады деп тұжырымдаймыз.

## 5. Қорытынды

Е. Раушановтың «Құстар – біздің досымыз» еңбегіне жүргізілген кешенді талдау бірқатар маңызды ғылыми қорытындылар жасауға негіз берді.

*Бірінші*, зерттелген туындының жанрлық ерекшелігі оның орнитологиялық ақпаратты, ұлттық мәдени-рухани символиканы және поэтикалық баяндауды бір мәтінде органикалық тұтастыққа келтіруінде. Аталмыш ерекшелік еңбекті таза зоологиялық анықтамадан да, таза көркем шығармадан да бөлектейтін аралық жанрлық форманы қалыптастырады. Бұл тұрғыдан алғанда, туынды Г.Гаррардтың экокритика теориясында сипатталған, яғни әдеби мәтіннің оқырман экологиялық санасын қалыптастырудың тиімді құралы ретінде қызмет ету қағидатын нақты жүзеге асырады (Garrard, 2004).

*Екінші*, М.Рокичтің аксиологиялық теориясы тұрғысынан талдағанда (Rokeach, 1973), еңбектегі құндылықтар жүйесі үш өзара байланысты бағытта ұйымдасқан: қазақ дүниетанымындағы «кие», «обал» және «сауап» ұғымдары арқылы берілетін этикалық-экологиялық жауапкершілік; аққу, қарлығаш, бозторғай бейнелері негізінде жүзеге асатын эстетикалық тәрбие; және ұлттық нанымдардың жалпыадамзаттық гуманистік қағидаттармен сабақтастырылуы. Ж.Әскербекқызының тұжырымдауына, Е.Раушанов шығармашылығында «табиғат адами ізгілік қасиеттерге рухани қуат беруші қайнар көз» ретінде танылады (Әскербекқызы, 2008: 173), бұл ұстаным аталмыш еңбекте де жүйелі түрде дамытылған.

*Үшінші*, герменевтикалық интерпретация тәсілдері арқылы анықталғандай, еңбектің интертекстуалдық қабаты кең ауқымды деректерді қамтиды: антикалық мифология, қазақ ауыз әдебиеті нұсқалары, ортағасырлық және қазіргі заман жазба мұралары, сондай-ақ орнитологиялық ғылыми зерттеулер мәтінде тармақтасып, еңбекке пәнаралық сипат береді. «Бозторғай» тарауының талдауы бұл тәсілдің нақты мысалы бола алады: онда М. Өтемісұлы, Жаяу Мұса Байжанұлы, Кенен Әзірбаев өлеңдеріндегі бозторғай мотиві орнитологиялық деректермен ұштастырыла берілген.

*Төртінші*, жүргізілген сипаттамалық-функционалдық талдау еңбектің дидактикалық қызметін айқындады. Автордың аталмыш еңбегі оқырман қауымның табиғатқа деген моральдық жауапкершілігін тікелей декларациялау арқылы емес, нақты орнитологиялық бейнелер мен мәдени-рухани мысалдар арқылы табиғи түрде

сезіндіреді. Бұл тәсіл қазіргі заманғы экологиялық білім беру парадигмасының талаптарымен үндеседі. Зерттеудің болашақ бағыты ретінде автор кітабының аударматанулық аспектісін – еңбектің өзбек және қырғыз тілдеріне аударылғаны нұсқаларын салыстырмалы талдауды ұсынуға болады.

Осы нәтижелер негізінде қаламгер Е.Раушановтың «Құстар – біздің досымыз» еңбегін ғылыми-танымдық дискурс поэтикасының ерекше үлгісі ретінде бағалаймыз.

#### Әдебиеттер:

1. Әліп Ә. Жауһар жыр. 2017. [Электронды ресурс]. URL:<https://kazgazeta.kz/news/60796> (25.08.2025).
2. Әскербекқызы Ж. Көркемдік өріс: Есенғали Раушанов поэзиясы негізінде. Алматы: Таймас, 2008. 296 с.
3. Жарылғапов Ж.Ж., Бахбергенова Г.А. Қазақ поэзиясындағы орнитологиялық образдар генезисі // Вестник Карагандинского университета. Серия Филология. – 2025. – №1(117). – 124-135 бб.
4. Оспан Ж. Қазақ поэзиясының құс қанатты құбылысы // // Қазақ әдебиеті. 2023. №11 (3848). 17 марта. С. 7.
5. Раушанов Е. Бозаңға біткен боз жусан. – Алматы: Раритет, 2006.
6. Раушанов Е. Ақын мың баспа табақ кітап оқып... (сұхбат) – 2015. URL: [https://adebiportal.kz/kz/news/view/esengali-rausanov-aqyn-myn-baspa-tabaq-kitap-oqyp-on-baspa-tabaq-kitap-zazsa-qandai-zaqsy\\_\\_24383](https://adebiportal.kz/kz/news/view/esengali-rausanov-aqyn-myn-baspa-tabaq-kitap-oqyp-on-baspa-tabaq-kitap-zazsa-qandai-zaqsy__24383) (12.03.2026).
7. Раушанов Е. Құстар – біздің досымыз. Алматы: Жазушы, 2024. 400 с.
8. Хуатбекұыл Е. Құрманбаева А. Қазіргі поэзиядағы рецептивті эстетика // Керуен. 2023. Т. 79. №2. 223–237 бб.
9. XXI ғасырдағы қазақ әдебиеті (2001–2011 жж.). – Алматы: Арда, 2011.
10. Garrard G. Ecocriticism. – London: Routledge, 2004.
11. Rokeach M. The Nature of Human Values. New York: Free Press, 1973. 438 p.
12. Seisenbiyeva E., Begmanova B., Aitova Zh., Tulebayeva K., Madibaeva K. The basics of determining the speech of national traditions in literature // XLinguae. 2022. Vol. 15 (4). P. 28–37. DOI: 10.18355/XL.2022.15.04.03

#### References:

1. Alip A. (2017). Pearl poem. Retrieved August 25, 2025, from <https://kazgazeta.kz/news/60796> [In Kaz]
2. Askerbekqyzy J. (2008). Kōrkemdik öris: Esengali Raushanov poeziiasy negizinde [Artistic field: Based on the poetry of Esengali Raushanov]. Almaty: Taimas. [In Kaz]
3. Garrard G. (2004). Ecocriticism. London: Routledge.
4. Huatbekuly E., Kurmanbayeva A. (2023). Receptive aesthetics in modern poetry. Keruen, 79(2), 223–237. [In Kaz]
5. Kazakh literature in the 21st century (2001–2011). (2011). Almaty: Arda. [In Kaz]
6. Ospan J. (2023, March 17). Bird-winged phenomenon of Kazakh poetry. Qazaq adebieti, 11(3848), 7. [In Kaz]
7. Raushanov E. (2006). Bozañğa bitken boz jusan [Grey wormwood of the steppe]. Almaty: Raritet. [In Kaz]
8. Raushanov, E. (2015). It would be wonderful if a poet read a thousand printed sheets and wrote ten. Retrieved March 12, 2026, from [https://adebiportal.kz/kz/news/view/esengali-rausanov-aqyn-myn-baspa-tabaq-kitap-oqyp-on-baspa-tabaq-kitap-zazsa-qandai-zaqsy\\_\\_24383](https://adebiportal.kz/kz/news/view/esengali-rausanov-aqyn-myn-baspa-tabaq-kitap-oqyp-on-baspa-tabaq-kitap-zazsa-qandai-zaqsy__24383) [In Kaz]
9. Raushanov, E. (2024). Qūstar – bizdiñ dosymyz [Birds are our friends]. Almaty: Zhazushy. [In Kaz]
10. Rokeach M. (1973). The nature of human values. New York: Free Press
11. Seisenbiyeva E., Begmanova, B., Aitova, Zh., Tulebayeva, K., & Madibaeva, K. (2022). The basics of determining the speech of national traditions in literature. XLinguae, 15(4), 28–37. <https://doi.org/10.18355/XL.2022.15.04.03>
12. Zharylgapov Zh. Zh., & Bakhbergenova, G. A. (2025). Qazaq poeziiasyndagy ornitologiiialyq obrazdar genезisi [Genesis of ornithological images in Kazakh poetry]. Vestnik Karagandinskogo universiteta. Seriya Filologiya [Bulletin of the Karaganda University. Philology Series], 1(117), 124-135.